Віктор Гюго
Із збірки "КАРИ"

Перекладач: Микола Лукаш
Джерело: З книги: Від Бокаччо до Аполлінера/Переклади/ К.:Дніпро,1990

УБИТИМ 4 ГРУДНЯ

Вам Цезар дарував утіху супокою.
Колись бентежились ви мрією палкою,
Облудою надій,
Горіли заздрістю, ненавистю кипіли,
І хвилювалися, і спорили, й шуміли,
І рвалися до дій.

Один одно́го ви заледве впізнавали,
Коли по вулицях невтомно ви снували,
Стрівались тут і там;
Тривожні й гомінкі, як море в час прибою,
Одною ви, проте, журилися журбою,
Жили одним життям.

Можливо, в вас жило бажання гарячкове
Боїв і перемог, і ви кували кови
На Лувр і Ватікан;
Усяк із вас був прав і вольностей оратор;
В наш полум'яний вік що не душа, то кратер,
Що не народ — вулкан!

Любили ви; у вас боліло серце скуте,
Вам душу краяло у тьмі страждання люте
З мільйонами гризот,
І клекотали ви, мов хвилі океану,

І поривалися у далеч осіянну,
До сонячних висот.

І хто б ви не були — бездольник чи щасливець,
Гарячий фантазер чи мудрий прозорливець,
Юнак а чи старик,—
Страстей навала вам спокою не давала:
В серцях у вас любов, як буря, бушувала
І скорб, як повінь рік.

Четверте грудня вам дало нарешті спокій;
Не потривожить вас у ямі у глибокій
Чуттів і мислей вир.
На ваших могилках не шарудне й травина...
Мовчіть, німуючи, і ви, як домовина!
Імперія — це мир.

TE DEUM1 1 СІЧНЯ 1852 РОКУ

Молебень твій, Сібур,— то розстрілів луна,
Містерія блюзнірська.
Позаду тебе смерть, почвара кістяна,
Злорадним сміхом пирска.

Єпископе! Святі здригають од плачу,
Голосить Божа Мати,
Коли в соборі ти запалюєш свічу
Запалом од гармати.

Таких, як ти, сенат спокушує завжди,
Тягни за катом руку.
Та хоч благословлять не поспішай, зажди,
Хай змиють кров із бруку.

Осанна Геслеру! Хай гине Телль-бунтар! —
Ревуть баси тропарні...
Єпископе, тобі споруджено вівтар
З кривавих плит трупарні.

Коли глаголеш ти: "Хвала тобі, хвала,
О Господи всесильний!" —
Зливаються в одно густа кадильна мла
Й мертвотний дух могильний.

І ніч, і день лунав по місту залпів гук;
Хто вийде — кулю в лоба.
Над Нотр-Дам шуга вже не орел, а крук...
Погуба і жалоба!

Глумись над жертвами і фіміам кади
Бандитові-ганебі!
Вготована тобі за праведні труди
Анафема на небі.

Засланці десь пливуть, куди прирік їм суд —
В Алжір або в Кайєнну.
Вони вже бачили Наполеона тут,
Побачать там гієну.

Вони сконають там од каторжних тортур
До одного, можливо...
Направо подивись, єпископе Сібур,
І подивись наліво;

Диякон твій — Розбій, піддячий твій — Розор,
Ти сам — христопродавець...
Тож засупонюйся тугіше в омофор
І прав, старий плюгавець!

В органі Згуби гук гримить: "Огонь з мортир
По ворогах корони!"
Регоче Сатана, бо твій святий потир
Не од вина червоний.

1Тобі, Господи (латин.) — слова молитви.

БАЙКА-БУВАЛЬЩИНА

Один худий мавпій амбітну мав натуру
І шкуру левову нап'яв на себе здуру.
Лев був, нівроку, злий, мавпій ще зліший був,—
Разом із шкурою він право те здобув.
З зубовним скреготом репетував він дико:
"Я цар над нетрями, я темряви владика!"
Цей самозванний цар у чагарях заліг,
Улаштував собі препишний там барліг,
Чинив розбій і гвалт, грабунки й плюндрування,
Достоту як той звір, чиє носив убрання.
Проноза підробляв незгірш левиний рев,
Та й шкура не яка — поглянуть, чистий лев.
Розгедзався мавпій, гарчить несамовито:
"У мене лігвище скелетами забито,—
То докази моїх блискучих перемог.
Дивуйтеся! Тремтіть! Я лев! Я цар! Я Бог!"
Всі тварі перед ним покірно гнули карки...
Де взявсь приборкувач, схопив його за барки,
Здер із пройдисвіта перевдяг захисний
І показав усім: — Дивіться, це ж мавпій!

ЧВАРИ В СЕРАЛІ

Було колись — гуляв свободи вихор рвійний,
Було колись — ревли страшні великі війни,
Нагальний ураган;
Було колись — цвіли Маренго і Ваграми,
Осліп би, гледючи на велич панорами,
Сам Таціт-стариган;

Було колись — гули вантози і фрімери,
Чий подих вúзвольний розвіяв зла химери,
Старого мотлох змів;
Було колись — немов безглузді забобони,
Впрах розсипалися Бастілії й Бурбони
Від реготу громів;

Було колись — ішли народжені добою
Титани-велетні проти богів до бою,
Нестримано-палкі;
Було колись — пливли в безкрай віків широкий
Між хвиль Республіки буремно-грізні роки,
Мов чудища морські;

Було колись — росли Сен-Жюсти і Дантони...
А нині Франція в зловонній твані тоне,
Над нею цар-мікроб;
І дивиться вона некліпаючим оком,
Як в крапельці води бацила б'ється з коком —
Два збудники хвороб!

Ганьба! Куди не йди, то тільки й поговору —
Хто в повелителя добудеться фавору:
Мопа а чи Морні?
Заслуги в них обох перед двором окремі;
Хто ж дужчий? В одного є спільники в гаремі,
В другого — між двірні.

ІМПЕРАТОР БАВИТЬСЯ

Пісня

Помруть бунтівники-вигнанці
В чужому краї без пори...
Ти ж, принце, знай бенкети й танці,
Ганяй за сарнами уранці
І за жінками в вечори.
Рим шле тобі благословіння,
І братом зве тебе вже цар...
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожар!

Всім чесним — муки невтоленні:
Домівку кинь, в Алжірі гинь...
Ти ж, принце, бавишся в Комп'єні,
Там синь озер, гаї зелені,
На стінах зал — краса богинь;
Вакханки пристрасні і звинні
Несуть до уст п'янкий нектар...
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожарі

Хай каторжани, скуті в пари,
Над морем десь мурують мур...
Гуджга! Гуджга! Ріжки, фанфари!
Мигоче місяць із-за хмари,
По гаю рине рокіт бур;
Ось чути оленя ревіння,
Що від хортів тіка в чагар...
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожар!

Хай батько мучиться в Кайєнні,
Без хліба мре мале дитя...
Вовк налива вина гієні;
В цивільнім одязі воєнний
Справляє гульби без пуття;
В садовім гроті з-під склепіння
У фавнів очі — наче жар...
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожар!

Примари вбитих — в серці рани —
Понад Монмартром устають...
В двірці паштети, марципани,
Шиплять шартрези і шампани,
Красуні за героя п'ють;
В них перса — хвильне шумовиння,
В них усміх — витончений чар...
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожар!

Конайте, в'язні, без відчаю —
По смерті буде спокій вам!
А після страви, після чаю,
На ніжних губках, по звичаю,
Цілунок в'ється ластів'ям;
Несуть тобі легкі створіння
Щонайсолодші ласки в дар...
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожар!

Гвіана вміє убивати,
Жарка, як пекло, та тюрма...
Лягай, де спав Луї пихатий,
Наполеон і Карл Десятий,
Лягай, усе тобі дарма;

Під гул облесного хваління
Засни, щасливий володар...
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожар!

Бандит кинджалом із-за рогу
Убив майбутнє наповал...
Гей, дайте Цезарю дорогу
До нареченої порогу,—
Весілля буде й карнавал!
Заводь, народе, спів-моління,
Шлюбує Францію корсар!
Бий, дзвоне з Нотр-Дам, сьогодні на подзвіння,
А завтра на пожар!

* * *

— Стежи-доріжки, трави у лузі,
Гаю-розмаю, густе гілля!
Чом мовчите ви в печалі, в тузі?
— Той, хто гуляв тут, вже не гуля.

— Чому не видно в вікні нікого?
Чому в садочку квітки звелись?
Де твій господар, хато-небого?
— Хто його знає, зійшов кудись.

— Бровко кудлатий, пильнуєш хати?
— Яка то хата — пустка німа.
— Чом плачеш, хлопче? — Немає тата.
— Чом плачеш, жінко? — Мужа нема.

— Де ж він подівся на безталання?
— В острог узято, на чужину.

— Відки ви, хвилі? — З краю заслання.
— Що принесли ви? — Чорну труну.

ЗМІШАНІ СУДИ

Назвались суддями ці слуги зла і тьми.
І тюрми сповнюють невинними людьми,
І темні каторжні понтони,
Що, чорні, наче ніч, гойдаються в порту,
Лиш моря відблиски тріпочуть на борту —
Тремтливі золотаві тони.

Вигнанців прихистив у хаті цей старик,
За те на каторгу його той суд прирік...
Кайєнна, Бон у нагороду
Тому, хто чесний був, хто став на боротьбу
Проти пройдисвіта, що обкрутив судьбу
І вкрав, як тать, права народу.

Таврує, як на глум, злочинництва печать
Дітей, які батьків посміли захищать,
Жінок, що хліб мужам носили.
Де право? — Вигнано.— А честь? — І поготів.
І правосуддя так виходить із судців,
Як гад вилазить із могили.

ЩО ТАКЕ ЗЛОЧИНСТВО

Уривок

То цей хамелеон — шакал і леопард,
Цей Лже-Наполеон, навряд чи Бонапарт,
Напевно Богарне і Верюель, можливо,
Що Риму папському підступно і зрадливо

Віддав на розп'яття республіканський Рим,
Цей блазень, що наклав на твар героя грим,
Цей ниций вискочень, піднятий долі грою,
Цей кат республіки, пірат нового крою,
Цей зух, паливода, любитель катастроф,
Цей вовк, якого я цькую хортами строф,
Цей злодій і харциз, кого навік прокляв я,
День слави обернув у чорний день безслав'я.
Звитягу заплямив, народну честь поправ
І Австерліц, як тать, в історії украв,
Поміж трофеями знайшов колун щербатий,
Та й ну робітників, міщан, селян рубати;
Захланний канібал, неситий людожер,
Він трупами укрив увесь Сіте-Бержер
І, власну присягу подавши на глумління,
Убив закон і суд, порядність і сумління,
І людяність, і честь, — надії лиш не вбив...
Що, рідна Франціє, з тобою він зробив?
Всі ріки він залив, від Сени до Гаронни,
Твоєю кровію, щоб доп'ясти корони;
Він мав дістать Кламар, натомість Лувр дістав
І чоботом брудним тобі на горло став...
Ось що накоїв він; я барви не згущаю;
І от тепер, коли в обуренні, в відчаю,
Жахаючись мари цього тяжкого сну.
Жадаючи розбить цю змору навісну,
Ми кричимо на гвалт, мов сурем рев мідянйй:
— Народе, уставай! До бою, громадяни!
Ударте виродка, громіть з усіх усюд!
Нехай воскресне день, нехай устане суд! —
Та ми, покривджені, вітчизни вірні діти,
Ми, жертви злочину, — тепер самі бандити!
Ми хочем свар, і чвар, і розбрату, й різні!
Ми хочем запалить пожеж огні грізні!

То значить знехтувать цинічно всяким правом,
Буть підлим, капосним, на лиходійство бравим,
Назватись Цезарем — нікчемі без пуття,
Душити всяку мисль, усякий рух життя,
Загальмувать ходу суспільного прогресу,
Понівечить закон, знести трибуну й пресу,
Ввіткнути нації, як звіру, кляп у рот,
Спиратись на штики на все готових рот,
Гнобить народ новим єгипетським полоном,
Віддать його на жир зажерливим Тролонам,
Бо, бачите, колись у давнину ту роль
Виконували пан, єпископ і король,
Пустити з'їдь левів собакам на поталу,
Нагарбати собі двірців і капіталу,
Сатрапом бучно жить, усіх і все чавить,
Пиячить на миру, блудити вочевидь,
В заслання завдавать чи брати на тортури
Стійких противників тупої диктатури,
Держати яничар, мов той султан-душман,
Чинити зраду й гвалт, убивство і обман,—
Це все — народе, чуй! — це все тепер чеснота...

А битись за права, що їх гнітить підлота,
Крізь бурі і громи, крізь дим і фіміам
Кричати у лице тиранам-коліям:
— Грабунок ваш отець, а Кривда ваша мати!
Нехай солдати в вас, нехай у вас гармати,
Нехай на бідний край наліг кошмарний страх,
Нехай колоси ви, а ми лиш пил і прах,—
Анум, поборемось, анум, спитаймо долю,
Ви за неправду й гніт, а ми за правду й волю! —
Показувать рови й могили кладовищ,
Гукать розпачливо із свіжих гробовищ:
— Французи, бійтеся узяти на сумління
Конання страдників, вдів і сиріт квиління!

О Франціє! Невже недолюдок Нерон
Тобі справлятиме ганебний похорон?
Воскресни! Стань над ним, поверженим драконом,
З мечем в одній руці, а в другій із законом! —
Каратись, мучитись, вигнання хрест нести
Й душею чесною волать до кари-мсти,
І викривать обман, і таврувать безчинство,—
Це все — о Боже, чуй! — це все тепер злочинство...

РИМСЬКА КЛОАКА

Ось ляда. Опустім драбину. Лізьмо в льох.
Нехай там вартові під п'яний регіт шльох
У кості ріжуться, костирники закляті;
Нехай вигукують окличники горлаті,
Що продається раб — нумідець або дак;
Нехай між рундучків здіймають кавардак
Ремісники міські й торговки підгородні,
Прислів'я сиплючи не надто благородні,—
Влізаймо. Ух, який відразливий цей склеп!
Грязюка, й темрява, і випари, і леп,
На стінах лепри струп і виразки-шпарути,
Тарантулів кубло, леговище отрути;
Страшна нора! А над склепінням угорі
Синіє небо, й цирк ярує в дикій грі,
Квадриги гуркотять по древніх брилах бруку.
Там стільки гомону і гулу, грому й грюку!
На форумі народ хвилюється давно,
В Остійській пристані причалює судно;
Скрізь арки висяться, а на стовпі окремім
Божественні брати-близнята — Ромул з Ремом,
Одне й друге маля вовчицю мідну ссе;
А трохи далі Тібр свій тихий плин несе,
Корови й буйволи ідуть до водопою,
Із морд вода спада хрустальною крупою.

У всі кінці біжать підземні хідники;
Де-де проткнулися назовні душники,
Смердючі та гидкі, а для свиней знадливі;
Тут ріки буркотять по буйній літній зливі;
І через щілини опівдні набіга
Проміння сонячне, мов чарівна снага;
Рябіє ген стіна, мов зебра та муруга,
А далі зяє тьма, зловонна, осоруга;
З долівки щось юшить, мов патока пливе.
Пускае випоти каміння плитове;
Вершать свої діла тут морок і зараза...
Наскакує впрожог пацюк на дикобраза;
Вужі звиваються, мов чорні блискавки;
Ганчір'я й черепки, зацвілі стояки,
Баюри в закутках, болотне жабуриння,
Між ним хлюпочуться якісь гидкі створіння;
На стелі павутинь сплетіння розрослись,
Внизу кишить гаддя, кругом драгліє слизь,—
Усе копошиться, куйовдиться, плазує,
Мов гідра в хаосі, що лихо всім віщує...
Он, причаївшися, глитають щось звірки;
Узорні лишаї, мов сріберні зірки,
Одсвічуються десь рудими ручаями,
А сморід вигнав би і стоїка із ями;
Усюди ятряться гноїсті пухирі,
І зверху лопотять крильми нетопирі,
Немов ті голуби серед троянд квітучих;
У катакомбах цих, у померках гнітючих
Неначе чується бурчання парок-прях...
Ступай тут бережно, щоб часом на застряг,
Не спотикайсь на жаб, у глиб не провалися —
Бач, сходи трухлі ген у прірву простяглися,
Де ледве мріється безформений масив.
Недоїдки потрав, недогнилки м'ясив,
Прогірклі пахощі в цвітних персидських склянках,

Тази, де милися гетери по гулянках,
Офіри ідолам, що назарей зборов,
І гладіаторів, і мучеників кров,
Убивства потайні й нечисті поцілунки,
Химерні варива Канідії-чаклунки,
Драглі, що виблював жерун-Трімальхіон,
Всі римські мерзощі,— ім'я їм легіон,—
Усьогосвітній бруд притьмом сюди стікає,
Крізь шпари цідиться, крізь пори просякає.
Там угорі живуть, багрять уста червцем,
Співають, люблять, п'ють — і вже гниють живцем;
Зловісну язву всяк під квітами скриває,
А пошесна ропа в це гноїще спливає.
Це стік для нечистот, це гроб світам старим...
І Рим увесь отут, високославний Рим,
Величний в подвигах, злочинний в пануванні,
Загруз без вилазу у цій мертвотній твані.
Як вічна пустота, чорніючи, зія
Всепоглинаюча бездонна озія;
Бабуся виверта сюди кінву іржаву —
Помиї чи сміття, історія — державу.
Суцільна моторош трущоба ця жахна,
Вселенське звалище гнилечі й порохна,
Лахміття й покиді, непотрібу й посліду...
А в самій глибині, де зроду навіть блідо
Не блимне світло дня, вітрець не повійне,
Громадиться якесь чудовисько гнійне;
Колись живі єства, тепер бридкі здохляки,
Хлящем розкидані черевця, очі, хляки,
Тут скліють щелепи, а там скелет закляк...
Проходиш уперед, затамувавши ляк,
І дивишся на цю злиденну скирту гною,
Забрьохану дотла багнюкою кальною:
Не знати, чим була та погань на землі —
Чи псине стерво то, чи цезарі гнилі.

ПІСЕНЬКА

В віках сія його величчя.
П'ятнадцять літ
Його потуга войовнича
Стрясала світ.
Його здіймала перемога
На верх подій...
А ти мавпуєш якомога,
Малий мавпій.

Він часто сам ходив до бою,
Як лев, і вів
Крізь пекло всюди за собою
Своїх орлів.
Він без вагання довірявся
Судьбі сліпій...
А ти лиш золота накрався,
Малий мавпій.

Він не одну було столицю
Своєю звав,
З них, мов корсети, силоміццю
Фортеці рвав;
Добув він штурмом сто бастілій,
Рвачкий борвій...
А ти з повіями лиш смілий,
Малий мавпій.

Світами гнав він по роздоллю
Під грім литавр,
В руках тримав він людства долю,
І меч, і лавр;
Любив він величі і слави
П'янкий напій...

А ти п'єш кров людську, лукавий
Малий мавпій.

Як він упав у невблаганну
Довічну ніч,
Розверзлись хлані океану
Йому навстріч;
Він щез у вирі, велет дужий,
Як дух грізний...
А ти утопишся в калюжі,
Малий мавпій.